

ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ

Теорія функцій права в цілому й теорія функцій конституційного права зокрема в українській юридичній літературі розробляється не дуже активно. Більшість дослідників не знаходять проблем для наукового дискурсу, погоджуючись з тим, що основними функціями права в цілому є охоронна та регулятивна, й екстраполюючи це твердження на конституційне право. Актуальним було б прислухатись до прихильників «західного» підходу щодо того, що функції права в цілому й конституційного права зокрема визначаються тими суспільними потребами, які держава в змозі задовільнити. Але поки що відповідні праці по відношенню до функцій конституційного права України як галузі відсутні.

У статті розглянута сформульована Д.В. Ірошніковим позиція щодо того, що безпека є цінністю, правовим принципом, та відповідно – функцією права. На підставі цього за допомогою індуктивного методу обґрунтовано, що відмова від радянського підходу до визначення функцій права як основних напрямів правового впливу на суспільне життя може відбуватися в напрямі, який передбачає формування динамічної системи функцій права, кожна з яких спрямована на практичну реалізацію окремої конституційної цінності. Динамічність переліку конституційних цінностей зумовлює динамічність системи функцій права. До числа конституційних цінностей слід відносити найбільш важливі на конкретному етапі розвитку права конституційні принципи.

Ключові слова: *функції конституційного права, функції конституційного права як галузі права, конституційні цінності, конституційні принципи, конституційне право, конституціоналізм.*

The theory of the functions of law in general and the theory of functions of constitutional law in particular in the Ukrainian legal literature are not being developed very actively. Most researchers either do not find problems for scientific discourse, agreeing that the basic functions of law as a whole are protective and regulatory, and extrapolating this claim to constitutional law. It would be relevant to listen to the proponents of the “Western” approach that the functions of law in general and of constitutional law in particular are determined by those social needs that the state is able to satisfy. But so far, there are no relevant works in relation to the functions of the constitutional law of Ukraine as a branch of the national law.

The article deals with the formulated by D.V. Iroshnikov's view that security is a value, a legal principle and, accordingly, a function of law. On this basis, it is substantiated by the inductive method that the rejection of the Soviet approach to defining the functions of law as the main directions of legal influence on public life can occur in a direction that involves the formation of a dynamic system of functions of law, each of which is aimed at the practical realization of a separate constitutional value. The dynamism of the list of constitutional values determines the dynamism of the system of functions of law. Among the constitutional values are constitutional principles, that are the most important at a particular stage of the development of law.

Key words: *functions of constitutional law, functions of constitutional law as a branch of law, constitutional values, constitutional principles, constitutional law, constitutionalism.*

Вступ. Теорія функцій права в цілому й теорія функцій конституційного права зокрема в українській юридичній літературі розробляється не дуже активно. Більшість дослідників не знаходять проблем для наукового дискурсу, погоджуючись з тим, що основними функціями права в цілому є охоронна та регулятивна, й екстраполюючи це твердження на конституційне право. Актуальним було б прислухатись до прихильників «західного» підходу щодо того, що функції права в цілому й конституційного права зокрема визначаються тими суспільними потребами, які держава в змозі задовільнити. Але поки що відповідні праці по відношенню до функцій конституційного права України як галузі відсутні.

Постановка завдання. В Україні з моменту проголошення незалежності розбудовується галузь національного конституційного права. При цьому важко спиратись на історичний досвід – державне право, яке замінювало конституційне право за часів Російської імперії та Союзу Радянських Соціалістичних Республік, було надзвичайно ідеологізованим. Усі підходи, які застосовувались державним правом, викликають докори в недемократичності й здебільшого відкидаються. У тому числі й коли йдеться про функції конституційного права України як галузі права. Водночас не досить активно застосовується зарубіжний досвід у цій сфері, особливо досвід демократичних країн зі значним досвідом практичної реалізації сучасних цінностей конституціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зв'язку функцій конституційного права України із цінностями сучасного конституціоналізму залишаються недослідженими на монографічному рівні. Слід відмітити лише поодинокі згадки про наявність такого зв'язку в наукових статтях [1; 2]. У нашому дослідженні ми звертаємося до праць учених, які досліджували функції права в цілому й конституційного права зокрема [3; 4], а також до праць вчених, які досліджували цінності сучасного конституціоналізму [5; 6].

Метою статті є аналіз зв'язку функцій конституційного права України з конституційними цінностями.

Результати дослідження. Конституційні цінності характеризуються дослідниками по-різному.

М.В. Салей сформулювала, що:

– цінність – це «об'єктивно існуючий предмет, явище, стан та процес, який на конкретному етапі соціального розвитку відповідає цілям, інтересам і потребам людини та суспільства, є значущим для них» [5, с. 7];

– «конституційні цінності – це гуманістичні, демократично-правові, універсальні конституційно-нормативні об'єкти конституційних правовідносин, що визначальною мірою впливають на всі елементи сучасного конституціоналізму, публічно-владну й суспільну практику» [7, с. 221].

Є.В. Реньов досліджував цінності конституційного ладу й, так само як і М.І. Салей, аналізував обрану проблему в напрямі від загального до конкретного. Зокрема, його увагу привернуло те, що:

– «розуміння цінностей в кантіанському значенні – як пріоритет належного, що формується в свідомості людини, але не відірвано, а у зв'язку зі світом реальним; буття не визначає свідомість детерміновано, хоча й здійснює на неї (і відповідно на людські цінності) значний вплив»;

– конституційні цінності в Україні можуть бути як текстуальними, так і позатекстуальними (він також застосовує поняття «нетекстуальні конституційні цінності»). Науковець сформулював, що останні витлумачуються з конституційного тексту Конституційним Судом України [6, с. 6].

При дослідженні конституційних цінностей важливе питання щодо їхнього співвідношення з конституційними принципами. Варто приєднатись до позиції тих учених, які вважають, що найбільш важливими на певному етапі суспільного розвитку конституційними принципами слід вбачати конституційні цінності.

Перевага такої позиції в тому, що вона, по-перше, пояснює невичерпний та такий, що перебуває в постійній динаміці, перелік конституційних цінностей і, по-друге, є перспективним напрямом відходу від підходу до визначення функцій права, який сформувався за радянських часів і традиційно застосовується сучасними українськими дослідниками.

Як вже зазначалось, питання співвідношення функцій конституційного права України й цінностей сучасного українського конституціоналізму майже не досліджувалось. Якщо науковці звертались до нього ([1; 2]), то лише в контексті аналізу такої функції, як аксіологічна.

Проте в сучасній українській державі вплив цінностей національного конституціоналізму на функції конституційного права як галузі правової системи набагато більші.

Одним з авторів, праці якого доцільно проаналізувати при дослідженні цього питання, є Д.В. Ірошніков. Він присвятив свою дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук державній правовій політиці в сфері державної безпеки (теоретичний аспект) [8]. При розробці поняття «безпека» він опублікував серію праць, серед яких:

- «Безпека як конституційна цінність» [9];
- «Безпека як правовий принцип» [10];
- «Безпека як функція права» [11].

Д.В. Ірошніков пропонує відносити безпеку до числа правових принципів. Після цього він обґрунтовує, що цей правовий принцип водночас належить до числа найважливіших конституційних принципів, а отже – слід уважати його конституційною цінністю. Він розмірковує: «Безпека – ключова категорія в існуванні й розвитку будь-якого об'єкта, причому як природного, так і соціального. Безпека є не тільки загальнолюдською цінністю, але й цінністю конституційною <...> На нашу думку, безпека в сукупності різних її видів є безумовною конституційною цінністю. Зокрема це підтверджується тим, що права й свободи людини й громадянина (як незаперечна конституційна цінність) можуть бути обмежені з метою забезпечення безпеки» [9, с. 83]. Варто не погодитись з тим, що права й свободи людини й громадянина є незаперечною конституційною цінністю (а також і цінністю конституціоналізму). Так само викликає зауваження і те, що безпека є конституційною цінністю (а також і цінністю конституціоналізму) насамперед з огляду на те, що права людини можуть бути обмежені для гарантування національної безпеки. До того ж конституційною цінністю слід уважати скоріше національну безпеку зокрема, ніж безпеку в цілому. Однак не безпека є предметом нашого дослідження.

Слід повністю погодитись з логікою авторського ланцюжка «цінність – принцип права – функція права» Д.В. Ірошнікова й перейти до розгляду того, як він аналізує зв'язок, наявний між принципами права й функціями права.

На думку Д.В. Ірошнікова, «правові принципи вибудовують орієнтири для права: саме вони пронизують всю правову матерію і формують правотворчу, правозастосовчу і правоінтерпретаційну діяльність» [10, с. 42].

Аналізуючи безпеку як функцію права, Д.В. Ірошніков обґрунтовує віднесення безпеки до числа функцій права, по-перше, важливістю безпеки, насамперед національної безпеки, для суспільства й, по-друге, тим, що одним із завдань держави є забезпечення безпеки, в тому числі, національної безпеки.

Д.В. Ірошніков доволі нетрадиційно підходить до визначення поняття «функція права». Він посилається на наступні словники:

- С.І. Ожегова, в якому функція визначена як «обов'язок, коло діяльності» [12, с. 1265];
- іноземних слів, в якому функція визначена як «обов'язок, коло діяльності, призначення» [13, с. 703].

Д.В. Ірошніков зауважує: «Необхідно звернути увагу на істотну відмінність другого словникового визначення, що додає категорію «призначення», оскільки в функціях завжди проявляється призначення» [11, с. 70].

Після цього Д.В. Ірошніков справедливо підкреслює, що у цих словниках слово «функція» розглядалось узагальнено, в той час як «категорія «функція» використовується в різних науках: математиці, фізиці, медицині тощо. Оскільки першооснову гуманітарного знання становить філософія, розглянемо функцію як філософську категорію. Філософський словник визначає функцію як «роль, яку виконують різні процеси й структури за підтримки цілісності й стійкості систем, частинами якої вони є» [14, с. 758]. Якщо перекласти філософське поняття функції на державу, то можна говорити про функції державних органів щодо підтримання цілісності та стійкості їх системи – механізму держави» [11, с. 70].

Далі Д.В. Ірошніков переходить до аналізу того, як в сучасній юридичній літературі автори підходять до розуміння поняття «функція права». Він узагальнив, що у вітчизняному правознавстві «в теорії права під функціями права прийнято розуміти основні напрямки правового впливу, які виражають його сутність і соціальне призначення. Відомо, що функції права прийнято ділити на юридичні (охоронну і регулятивну), а також загальносоціальні або соціально-політичні (економічну, політичну, екологічну, комунікаційну та виховну). При цьому виховну функцію права нерідко розглядають як особливу, що не входить в ту чи іншу групу. Цікавим є підхід, згідно якого недоцільно ділити функції права на регулятивну і охоронну, оскільки правову охорону важко уявити без правового регулювання» [11, с. 70].

Цілком логічно, що після цього Д.В. Ірошніков досліджує взаємозв'язок між функціями держави та функціями права.

Спочатку він узагальнює, що «вчені заявляють про деяку тотожність функцій держави й функцій права» [11, с. 70].

Для того, щоб зміцнити цю позицію, він наводить міркування з цього питання таких відомих правознавців, як С.С. Алексєєв та М.І. Байтін.

З популярного підручника С.С. Алексєєва «Загальна теорія права» Д.В. Ірошніков процитував тезу про те, що «соціально-політичні функції – напрямки правового впливу, які виражають соціально-політичний зміст права. Право в цьому відношенні розглядається широко – в єдності з державою. Тому їх функції здебільшого збігаються» [3, с. 131].

З праці М.І. Байтіна «Сутність права (сучасне нормативне праворозуміння на грані двох століть)» увагу Д.В. Ірошкіна привернуло наступне міркування: «Певна подібність в назвах окремих функцій права з деякими функціями держави ні в якій мірі не хитають відмінності даних явищ по суті: в перших випадках йдеться про напрями правового регулювання і, більш широко, впливу права; в інших – про напрями діяльності держави» [4, с. 175].

Вочевидь враховуючи наявність вимог до обсягу статті, Д.В. Ірошніков майже одразу після цього переходить до власних висновків. Зокрема він резюмував: «хотілося б відзначити, що на сьогоднішній день забезпечення безпеки цілком доцільно розглядати в якості функції права. З огляду на наявну в юридичній літературі класифікацію функцій права, представляється можливим вивчення її як з позиції загальносоціальних функцій, так і в рамках охоронної функції права. Подібний підхід виведе на новий рівень правове забезпечення національної безпеки в сукупності її елементів» [11, с. 72].

Одразу зауважимо, що слід погодитись з висновками Д.В. Ірошнікова, однак вони потребують більш розгорнутої аргументації для того, щоб підвищити рівень їхньої переконливості. Адже фактично Д.В. Ірошніков визнає конституційну цінність – безпеку в цілому й національну безпеку зокрема – функціями права у зв'язку з тим, що їх забезпечення на території країни належить до числа функцій держави, а право є похідним від держави.

Висновки. У статті розглянута сформульована Д.В. Ірошніковим позиція щодо того, що безпека є цінністю, правовим принципом та відповідно – функцією права. На підставі цього за допомогою індуктивного методу обґрунтовано, що відмова від радянського підходу до визначення функцій права як основних напрямів правового впливу на суспільне життя може відбуватися в напрямі, який передбачає формування динамічної системи функцій права, кожна з яких спрямована на практичну реалізацію окремої конституційної цінності. Динамічність переліку конституційних цінностей зумовлює динамічність системи функцій права. До числа конституційних цінностей слід відносити найбільш важливі на конкретному етапі розвитку права конституційні принципи.

Список використаних джерел:

1. Мішина Н.В. Актуальні проблеми викладання муніципального права в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2016. Т. 15. С. 161–167.
2. Мішина Н.В. Формування моральних традицій сучасного українського конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. С. 318–324.
3. Алексєєв С.С. Общая теория права : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2009. 360 с.
4. Байтін М.И. Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков. Саратов, 2001. 416 с.
5. Салей М.І. Конституційна аксіологія в сучасній Україні : науково-практична парадигма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2017. 22 с.
6. Реньов Є.В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2018. 24 с.
7. Салей М.І. Конституційна аксіологія в сучасній Україні : науково-практична парадигма : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2017. 215 с.
8. Ірошніков Д.В. Правовая политика Российской Федерации в сфере государственной безопасности : теоретический аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Тамбов, 2011. 166 с.
9. Ірошніков Д.В. Безопасность как конституционная ценность. *Актуальные вопросы конституционно-правового регулирования модернизации российского общества (к 20-летию Конституции РФ)*. Москва : МИИТ, 2013. С. 83–85.

10. Ирошников Д.В. Безопасность как правовой принцип. *Юридическая наука*. 2017. № 3. С. 41–45.
11. Ирошников Д.В. Безопасность как функция права. *Юридическая наука*. 2017. № 3. С. 69–72.
12. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / под ред. Л.И. Скворцова. 26-е изд., испр. и доп. Москва, 2010. 1375 с.
13. Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова, Л.С. Шаумяна. 6-е изд., перераб. и доп. Москва, 1964. 784 с.
14. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова ; сост. П.П. Апрышко, А.П. Петров, Ю.Н. Солодухин. 8-е изд., дораб. и доп. Москва, 2009. 846 с.
15. Рыбаков В.А. Теория функций гражданского права (методологические и воспитательные аспекты) : монография. Москва, 2015. 136 с.